

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף השפות
הפיקוח על הוראת העברית

תשובון לפרקים הלשוניים בדגם הבחינה לשאלון 70%

[דגם הבחינה](#) מופיע באתר הפיקוח על הוראת העברית.

למורה,

שאלות הלשון והתשובות להן נלקחו ברובן מדגמי הבחינה שפורסמו לשאלון ב בשנת תשס"ה (2005) עם החלטה של התכנית החדשה. לחלק מן השאלות הובאו הצעות והנחיות להוראה.

שאלות נוספות אפשר למצוא בדגמים נוספים המצויים בחוברות הדגמים משנה זאת והמפורסמים [באתר הפיקוח](#).

חלק שני – לשון

פרק א - שם המספר, אותיות השימוש ומילות יחס

8. לפניך קטע.

א. כתוב במילים את המספרים המודגשים או הקף במעגל את הצורה הנכונה.

ב. הטה את מילת היחס שבסוגריים בהתאם למשפט.

בין השנים 2004 ו-2008 אלפיים ושלשה הוסמכו 157 מאה חמישים ושבעה בתי ספר כבתי ספר ירוקים. בשנת 2009 אלפיים ותשע הוסמכו עוד 92 תשעים שניים מוסדות. הדברים פורסמו באתר "טבע עברי" בתאריך 23.7 עשרים ושלושה כיוף! המאמר "לחנך את דור המבול" שפורסם בגיליון 21 עשרים ואחת של כתב העת "פנים" עוסק אף הוא בבתי ספר ירוקים. מהמאמרים עולה כי לא רבים מתנגדים לאוויר נקי, למים צלולים ולסביבה נעימה, אך אנשים נבדלים זה מזה במחיר שהם מוכנים לשלם (בעבור) קצבזרם.

2/3 שני מהנשאלים בסקר מסוים הבינו עד כמה שמירה על ערכי קיימות חיונית (לגבי) אלפיהם. חצי / חצי (*שתי הצורות תקינות) מהם מוכנים למיין את האשפה בבתיהם.

9. ישנם משוררים אשר בשם החירות האמנותית שוגים בדקדוק. לפניך שני קטעים משני שירים שיש בהם שגיאה דקדוקית בהטיית מילות היחס ובשם המספר. העתק מכל קטע את הצורה השגויה, וכתוב את צורתה הנכונה.

א. על ערפל גופך
גופי מתגעגע
טוב לי ומוזר לי
בלעדך להיות
(נתן אלתרמן)

בלעדך (בלעדך)

ב. יש זמים – פי שבע אז ירק הירק, פי שבעה
פי שבעים תכלה התכלת במרום.
(רחל)

10. א. משפט מורכב: כשאנו מתעלמים לגמרי מתלותנו במערכות האקולוגיות, אנו מסכנים אותן וגם את עצמנו.

ב. פסוקית תיאור זמן כשאנו מתעלמים לגמרי מתולנו במערכות האקולוגיות

ג. מושא כולל אותנו וגם את עצמנו

ד. לגמרי – תיאור אופן; מתלותנו – מושא

11. לפניך שני משפטים מפסקה א במאמרו של שוורץ.

א. משפט מורכב: ספק רב אם מערכת החינוך מסוגלת להתמודד עם המשבר הסביבתי ולחנך דור ללכת בדרך אחרת.

הערה: יש להשמיט את ה"א השאלה מן המילה "האם" ואת סימן השאלה.

גם המרה מעין זאת באה בחשבון אם כי בעדיפות נמוכה: "יש / קיים ספק רב אם מערכת

החינוך מסוגלת להתמודד...". במקרה זה הפסוקית היא פסוקית לוואי.

ב. התפקיד התחבירי של הפסוקית שהתקבלה: פסוקית נושא.

ג. היתרון מבחינה רטורית: בניסוח המקורי יש מבנה של שאלה ותשובה. השאלה מכוונת ליצור מתח וסקרנות ומיקוד אצל הקורא. בניסוח החדש אובד המתח הזה משום שכבר בהתחלה ברורה עמדת הכותב בנוגע לשאלה שהוא מציב.

הערה להוראה לסעיף ג: שאלה זו קושרת בין מבנה ובין תפקוד. סוג זה של שאלה אפשרי בעיקר כאשר המשפטים משוקעים בתוך הקשר.

הנה דוגמה אופיינית לתשובות שכתבו נבחנים: "המשפט הופך למשפט עם דעה לעומת משפט

שאלה". הנבחן הסתפק במעין תיאור משווה של שני הניסוחים, ולא התמודד עם העיקר: ציון היתרון הרטורי של מבנה שיש בו שאלה.

12. לפניך משפט מורכב.

השיעור המרכזי של החינוך הסביבתי הוא שהאדם הוא חלק מהעולם ושייך לו.

א. תחם את הפסוקית, וציין את תפקידה התחבירי ואת סוגה התחבירי.

ב. נסח את המשפט מחדש כמשפט מורכב בעל פסוקית בתפקיד תחבירי אחר (שנה את חלק העיקרי, לפי הצורך).

ג. את המשפט האדם הוא חלק מהעולם ושייך לו יש שינתחו כמשפט פשוט בעל חלק כולל ויש שינתחו כמשפט מאוחד.

(1) העתק את המשפט ונתח אותו על פי אחת הדרכים.

(2) הסבר את בחירתך.

השיעור המרכזי של החינוך הסביבתי הוא שהאדם שייך לעולם והוא חלק ממנו.

א. התפקיד התחבירי של הפסוקית: פסוקית נושא;

הסוג התחבירי של הפסוקית: משפט איחוי. (התלמידים לא יידרשו לניתוח פסוקית מאוחה)

ב. ניסוח חדש:

– החינוך הסביבתי מלמד שהאדם שייך לעולם והוא חלק ממנו. (פסוקית מושא)

– השיעור המרכזי של החינוך הסביבתי הוא הרעיון שהאדם שייך לעולם והוא חלק ממנו.

(פסוקית לוואי)

13. א. לפניך שתי הצעות לתחימת משפט מורכב.

- מי שחושב שהחינוך הסביבתי הוא פשוט עוד תחום ידע בתכנית הלימודים, טועה.

- מי שחושב שהחינוך הסביבתי הוא פשוט עוד תחום ידע בתכנית הלימודים, טועה.

(1) העתק למחברתך את ההצעה הנכונה לתחימה של המשפט.

(2) ציין את התפקיד התחבירי של כל פסוקית על פי תחימה זו.

(3) ציין את התפקיד התחבירי של כל אחד מצירופי המילים המסומנים בקו במשפט:

מי שחושב שהחינוך הסביבתי הוא פשוט עוד תחום ידע בתכנית הלימודים, טועה.

התחימה הנכונה: הצעה 2 (רי להלן).

פסוקית נושא ובתוכה פסוקית מושא

- מי שחושב שהחינוך הסביבתי הוא פשוט עוד תחום ידע בתכנית הלימודים, טועה.

התפקיד התחבירי: החינוך הסביבתי – נושא; תחום ידע – נושא; בתכנית הלימודים – לוואי.

ב. בכל אחד מהמשפטים 1-2 שלפניך ציין את הנושא ואת הנושא

(1) אין להתנהגות זו אח ורע בקרב החיות. אין = נושא; אח ורע = נושא

(2) אין העשייה של האדם יכולה להתנהל כמערכת עצמאית בלי התחשבות בטבע.

העשייה = נושא; יכולה להתנהל = נושא מורחב

- i. הוגה הדעות דוד אור טוען כי אין אנו זקוקים לסתם עוד ידע.
ii. הדור שלנו הוא מן הידענים שהאנושות הכירה, וזה לא מנע את המשבר הסביבתי.

א. בחר באפשרות המתאימה והעתק אותה.

היחס הלוגי בין משפט (i) למשפט (ii) הוא -

בעיה ופתרון / סיבה ותוצאה / רעיון והסתייגות ממנו / טענה והוכחתה / הכללה ופירוט

- ב. כתוב קישור מפורש בין שני המשפטים שיביע את היחס הלוגי שקבעתם בסעיף א.
ג. במשפט (ii) באה וי"ו החיבור בין שני חלקי המשפט. המר אותה במילת קישור שתביע במפורש את היחס הלוגי שבין שני חלקי המשפט.
ד. במשפט (i) נמסרים דברים בשם אומרם. (ר' גם להלן שאלה 6.)
לפניך שלושה מבנים תחביריים למסירת דברים בשם אומרם:
משפט מורכב בעל פסוקית מושא בדיבור ישיר;
משפט מורכב בעל פסוקית מושא בדיבור עקיף;
משפט בעל הסגר (בהסגר מצוין הדובר).
(1) ציין איזה מן המבנים משמש במשפט הנתון.
(2) נסח את המשפט מחדש פעמיים – בשני המבנים האחרים.

- א. היחס הלוגי בין משפט 1 למשפט 2 – טענה והוכחתה.
ב. דוגמאות לקישור מפורש: עובדה היא; ההוכחה היא; ואכן.
ג. מילת קישור המביעה במפורש את היחס הלוגי שבין שני חלקי משפט 2: אבל.
ד. ¹ (1) המבנה המשמש במשפט 1: משפט מורכב בעל פסוקית מושא בדיבור עקיף.
(2) ניסוח מחדש:

פסוקית מושא בדיבור ישיר: הוגה הדעות דוד אור טוען: "אין אנו זקוקים לסתם עוד ידע".
משפט בעל הסגר: לטענת הוגה הדעות דוד אור, אין אנו זקוקים לסתם עוד ידע.

¹ ר' "השחבור וההבנה וההבעה – הצעות מעשיות לשילוב", איגרת מידע ל"ט (חורף תשנ"ד), הסעיף "מסירת דברים בשם אומרם – כל הדרכים", עמ' 9-11; "תחביר ושחבור בשאלוני ידיעת הלשון, קיץ תשנ"ח, הערות ולקחים", איגרת מידע מ"ו (סתיו תשנ"ט), עמ' 151-153. (שני המאמרים גם באתר האינטרנט "תכנית הלימודים בעברית" בפרק "תחביר", הרחבות).

15. לפניך משפט מתוך המאמר.

אפשר אפילו לטעון שזה מה שגרם למשבר או תרם לו רבות.

- א. ציין את סוגו התחבירי של המשפט: פשוט, מורכב או איחוי (מאוחה)
- ב. במשפט מורכב תחמו את הפסוקית או את הפסוקיות וציינו את תפקידיהן התחביריים. במשפט איחוי תחם את האיברים.
- ג. ציין את כל הנושאים והנשואים שבמשפט.
- ד. נסח את המשפט מחדש תוך המרת האזכור "זה" באזכור מפורש על פי המאמר.

- א. משפט מורכב בעל פסוקית נושא מצומצמת ומורכבת (לטעון...רבות). בתוך הפסוקית יש פסוקית מושא מורכבת (שזה... רבות); פסוקית המושא היא משפט מורכב בעל פסוקית נושא (מה – רבות), שהיא משפט כולל (נשוא).
- ב. אפשר אפילו לטעון שהידע הרב גרם למשבר ...
- או: אפשר אפילו לטעון שהידענות של הדור שלנו גרמה למשבר ...

16. לפניך משפט מתוך המאמר.

כל ילד רואה את הסתירה ויודע שהנעשה ולא הנאמר הוא השיעור האמתי.

- א. ציין את סוגו התחבירי של המשפט: פשוט, מורכב או איחוי (מאוחה)
- ב. במשפט מורכב תחמו את הפסוקית או את הפסוקיות וציינו את תפקידיהן התחביריים. במשפט איחוי תחם את האיברים.
- ג. נסח את המשפט מחדש תוך המרה של המילים "הנעשה" ו"הנאמר" בפסוקיות שיביעו אותו התוכן (על סמך ההקשר).

א. ניתוח המשפט:

אפשרות א: משפט איחוי; איבר א (כל – הסתירה) פשוט; איבר ב (יודע – האמתי) מורכב בעל פסוקית מושא (שהנעשה – האמתי). הפסוקית משפט כולל (נושא). התלמידים לא יידרשו לנתח משפט בעל פסוקית בתוך איבר.

אפשרות ב: משפט מורכב בעל פסוקית מושא. עיקרי בעל חלק כולל (נשוא) ופסוקית בעלת חלק כולל (נושא).

ב. דוגמאות להמרה:

- כל ילד ... יודע שמה שהמורים עושים ולא מה שהם אומרים הוא השיעור האמתי.
- כל ילד ... יודע שמה שנעשה ולא מה שנאמר הוא השיעור האמתי.
- כל ילד ... יודע שמה שנעשה בבית הספר ולא מה שנאמר בו הוא השיעור האמתי.

17. א. במשפטים שלפניכם המילה **יש** משמשת נושא, ובכל אחד סומנו שני צירופים בקו. ציין בכל משפט את הצירוף שהוא נושא המשפט ואת התפקיד התחבירי של הצירוף האחר.

- i. **יש צורך דחוף בשינוי רדיקלי באורחות חיינו**
- ii. **לכל ילד יש מדד פנימי ל"חנטריש"**.
- iii. **בעולם וגם בישראל יש תנועה הפועלת ל"יירוק ביה"ס"**.
- iv. **יש בעשייה הזאת קביעה ערכית**.

- ב. כל אחד משני משפטים הבאים מכיל פסוקית שהנושא שלה הוא **יש**.
- i. החינוך הסביבתי אינו עוד תחום ידע שיש להוסיפו לתכנית הלימודים.
  - ii. באוברלין הגיעו למסקנה שיש לשנות כיוון.

- (1) מה התפקיד התחבירי של שתי הפסוקיות?
- (2) ציין את הנושא התחבירי בכל אחת מן הפסוקיות.
- (3) המר את המילה "יש" במילה אחרת שתביע את אותה המשמעות.
- (4) הסבר את ההבדל בין המשמעות של המילה **יש** במשפטים שבסעיף ב למשמעות שלה במשפטים שבסעיף א.

א. (1) **יש צורך דחוף בשינוי רדיקלי באורחות חיינו**. נושא   לוואי

(2) **לכל ילד יש מדד פנימי ל"חנטריש"**. מושא   נושא

(3) **בעולם וגם בישראל יש תנועה הפועלת ל"יירוק ביה"ס"**. תיאור מקום   נושא

(4) **יש בעשייה הזאת קביעה ערכית**. מושא   נושא

- ב.
- (1) התפקיד התחבירי של שתי הפסוקיות – לוואי.
  - (2) הנושא במשפט 5 – "להוסיפו" (למעשה: פסוקית נושא מצומצמת: "להוסיפו לתכנית הלימודים);
  - הנושא במשפט 6 – "לשנות" (למעשה: פסוקית נושא מצומצמת: "לשנות כיוון").
  - (3) דוגמאות להמרה:
משפט 5: החינוך הסביבתי אינו עוד תחום ידע שצריך להוסיפו לתכנית הלימודים.
משפט 6: באוברלין הגיעו למסקנה שחייבים לשנות כיוון.
  - (4) משמעות המילה **יש**: במשפטים שבסעיף א היא מציינת קיומו של דבר, ואילו במשפטים שבסעיף ב – כאשר הנושא הוא שם פועל יש לה משמעות מודלית: צריך, חובה.

18. לפניך משפטים אחדים שיש בהם דברים בשם אומרם².

- i. הוגה הדעות דוד אור טוען כי אין אנו זקוקים לסתם עוד ידע.
- ii. לדעת מבקר התרבות ניל פוסטמן, לכל ילד יש מדד פנימי ל"חנטריש".
- iii. כפי שדוד אור טוען, הקביעה הערכית הזאת אינה ניטרלית, ולכן היא צריכה להיות חשופה לביקורת.

- א. ציין בכל משפט מה המעמד התחבירי של החלק המציין את הדובר, ומה המעמד התחבירי של החלק שבו מובאים דברי הדובר. היעזר ברשימה הזאת:
חלק עיקרי במשפט מורכב; פסוקית; הסגר; נושא המשפט העיקרי.
- ב. כתוב כל אחד מן המשפטים במבנה תחבירי אחר מתוך המבנים הנתונים בשלושת המשפטים.

- א. (1) החלק המציין את הדובר – חלק עיקרי במשפט מורכב; החלק המביא את הדברים – פסוקית מושא.
- (2) החלק המציין את הדובר – הסגר; החלק המביא את הדברים – המשפט העיקרי.
- (3) החלק המציין את הדובר – הסגר (פסוקית); החלק המביא את הדברים – המשפט העיקרי.

ב. דוגמאות להמרות:

- (1) לדעת הוגה הדעות דוד אור, אין אנו זקוקים לסתם עוד ידע.
- (2) כפי שטוען מבקר התרבות ניל פוסטמן, לכל ילד יש מדד פנימי ל"חנטריש".
- (3) דוד אור טוען כי הקביעה הערכית הזאת אינה ניטרלית...

הערה להוראה: אפשר להציע מבנים נוספים של מסירת דברים בשם אומרם, כגון "טענתו של... היא כי..." או מבנה של דיבור ישיר. יש מקום לדון בשאלה אם רק עניין סגנוני גרם לאי-השימוש במבנים האחרים או סיבה מהותית יותר (דיבור ישיר, למשל, מתאים יותר כאשר רוצים לשוות לדברים אותנטיות או כאשר לכותב יש איזו הסתייגות מהם, או כאשר באמת מדובר בציטוט. המבנה "טענתו של... היא כי..." מתאים יותר לאחר אזכור קודם של הדובר).

² ר' "השחבור וההבנה וההבעה – הצעות מעשיות לשילוב", איגרת מידע ל"ט (חורף תשנ"ד), הסעיף "מסירת דברים בשם אומרם – כל הדרכים", עמ' 9-11; "תחביר ושחבור בשאלוני ידיעת הלשון, קיץ תשנ"ח, הערות ולקחים", איגרת מידע מ"ו (סתיו תשנ"ט), עמ' 151-153. (שני המאמרים גם באתר האינטרנט "תכנית הלימודים בעברית" בפרק "תחביר", הרחבות).

19. לפניך משפט.

פליטת גזים לאוויר, זיהום המים, ניצול משאבים מתִפְּלִים, ייצור פסולת ללא מוצא, גידול בטור גאומטרי של הצריכה – כל אלה מתנהלים כאילו לזלזול של האדם בעולם אין השלכות על חייו.

- א. (1) זהה במשפט חלק כולל ותמורה, וצינו מה תפקידו התחבירי של החלק הכולל.
(2) כתוב את המשפט מחדש כך שהחלק הכולל יהיה תמורה של ביטוי מכליל (השמיטו את הביטוי המכליל הקיים).
(3) הבא נימוק לבניית המשפט במבנה הנתון: חלק כולל ואחר כך תמורה (מסכמת).

- ב. המשפט "כאילו לזלזול של האדם בעולם אין השלכות על חייו" הוא פסוקית.
(1) מה התפקיד התחבירי של הפסוקית?
(2) קבע את הנושא והנשוא בפסוקית זו, וציין את התפקידים של שאר החלקים בה.

- א. (1) חלק כולל: "פליטת – הצריכה", תמורה: "כל אלה". תפקיד החלק הכולל: נושא.
(2) דוגמאות להמרה:
– פעולות כגון פליטת גזים לאוויר, זיהום המים, ניצול משאבים מתִפְּלִים, ייצור פסולת ללא מוצא, גידול בטור גאומטרי של הצריכה, מתנהלות...
– פעולות הפוגעות בסביבה: פליטת גזים לאוויר, זיהום המים, ניצול משאבים מתִפְּלִים, ייצור פסולת ללא מוצא, גידול בטור גאומטרי של הצריכה – מתנהלות...
(3) מכיוון שהרשימה ארוכה, הביטוי הכולל לאחר הרשימה מקל על הקורא לעקוב אחר התנהלות המשפט.
ב. (1) התפקיד התחבירי של הפסוקית – תיאור אופן.
(2) חלקי הפסוקית:

נושא	נש	מושא
לוחאי		לוחאי

כאילו לזלזול של האדם בעולם אין השלכות על חייו

20. לפניך משפט.

על אף היציבות המדהימה של המערכות האקולוגיות תומכות החיים, כשאנו מתעלמים

לגמרי מתלותנו בהן, אנו מסכנים אותן ובעקבות זאת גם את עצמנו.

- א. (1) ציין את התפקיד התחבירי של החלק הראשון המסומן בקו.
(2) אם החלק הוא פסוקית המר אותו לחלק פשוט, ואם הוא חלק פשוט המירו אותו לפסוקית.

- ב. (1) ציין את התפקיד התחבירי של החלק השני המסומן בשני קווים.

- (2) המר אותו לפסוקית תיאור תנאי (אם...), ושנו כל מה שדורש שינוי.
 (3) מדוע לדעתך הכותב לא בחר לנסח את החלק הזה כפסוקית תנאי?

ג. (1) במשפט יש חלק כולל. זהה אותו וציין את תפקידו התחבירי.

(2) כנמען של כותב המאמר, מה לדעתך חשוב יותר – הפריט הראשון או הפריט השני בחלק הכולל?

- א. (1) התפקיד התחבירי של החלק הראשון – תיאור.
 (2) המרה לפסוקית: אף על פי שהמערכות האקולוגיות תומכות החיים יציבות מאוד / יציבות להדהים...
 ב. (1) התפקיד התחבירי של החלק השני – פסוקית תיאור.
 (2) המרה לפסוקית תיאור תנאי: אם נתעלם לגמרי מתלותנו בהן...
 (3) פסוקית התנאי יוצאת מתוך הנחה שעדיין לא נעשה המעשה, ואילו לדעת הכותב המעשה כבר נעשה, כלומר ההתעלמות מתרחשת כבר עתה.
 ג. (1) "אנו מסכנים אותן ובעקבות זאת גם את עצמנו" – התפקיד התחבירי מושא.
 (2) נראה שהכותב סבור שמבחינת הקוראים החלק השני "את עצמנו" הוא העיקר.

21. לפניך משפט ובו שני שיבושים תחביריים:

הבניין החדש יפתח ולא יזיק למגוון הביולוגי על ידי שימור ושחזור המערכות האקולוגיות הטבעיות במקום.

- א. ציין מה הם שני השיבושים והסבירו אותם.
 ב. נסח מחדש משפט תקין.

השיבושים:

- (1) "יפתח ולא יזיק למגוון הביולוגי" - מילת היחס ל לא מתאימה לפועל יפתח.
 (2) "שימור ושחזור המערכות האקולוגיות" - שני נסמכים לסומך אחד.
 ניסוח תקין: הבניין החדש יפתח את המגוון הביולוגי ולא יזיק לו על ידי שימור ושחזור של המערכות האקולוגיות הטבעיות במקום /... על ידי שימור המערכות האקולוגיות הטבעיות במקום ושחזורן.

22. לפניך משפט מתוך חיבור שכתב תלמיד בנושא איכות הסביבה³. המשפט ארוך ומסורבל. כתבו אותו מחדש וחלקו אותו למשפטים קצרים יותר. הקפידו על פיסוק מתאים.

“ברזיל ממשיכים עדיין לירות את יערות הגשם וידוע שהצמחים ביערות האלה מייצרים את החמצן של העולם והן הריאות של כדור הארץ כי בפוטוסינתזה הן משתמשים בפחמן הדו-חמצני והופכים אותו לחמצן ואז אם כורתים אותם אין מי שיעשו את עבודת חילוף הגזים וכך אם יש יותר מדי פחמן דו-חמצני באוויר והוא נמצא ועולה לשכבות הגבוהות באטמוספירה הוא מונע מקרני השמש לצאת מכדור הארץ והן חוזרות לקרקע ואז יש את אפקט החממה, הקרקע מתחממת וגם האוקיינוסים וזה משפיע על מזג האוויר יש יותר סופות טורנדו והוריקן בארה"ב ובחלק השני של כדור הארץ יש בצורות וגם בגלל אפקט החממה קרחונים נמסים ועלולה להיות הצפה של שליש מכדור הארץ במי האוקיינוסים.”

ברזיל ממשיכים עדיין לירות את יערות הגשם אף על פי שידוע שהצמחים ביערות האלה מייצרים חמצן והן "הריאות" של כדור הארץ. כיון שבתהליך הפוטוסינתזה הפחמן הדו חמצני הופך לחמצן, כריתת היערות מונעת חילוף גזים. במצב שנוצר יש יותר מדי פחמן דו חמצני שעולה לשכבות הגבוהות באטמוספירה ומונע מקרני השמש לצאת מכדור הארץ. כתוצאה מכך הן חוזרות לקרקע ויוצרות את אפקט החממה. אפקט החממה גורם להתחממות הקרקע והאוקיינוסים ומשפיע על מזג האוויר: נוצרות יותר סופות טורנדו והוריקן בארצות הברית, ובחלקו השני של כדור הארץ יש בצורות. נוסף על כך, אפקט החממה גורם להמסת קרחונים אשר עתידים לגרום להצפה של שליש מכדור הארץ במי האוקיינוסים.

³ לקוח מתוך חיבור שכתב נבחן בשאלון "חיבור עברי", מועד קיץ תשנ"ח, בנושא "לקראת עולם המאה ה-21, התחזית שלי". החיבור פורסם באיגרת מידע מ"יו (סתיו תשנ"ט), עמ' 143.

23. לפניך חמש קבוצות של מילים א-ה, ובכל קבוצה שלוש מילים.

בקבוצה שבה כל המילים הן מאותו השורש, כתוב את השורש המשותף.
בקבוצה שבה לא כל המילים הן מאותו השורש, ציין את המילה היוצאת דופן, וכתוב את השורש המשותף של שתי המילים האחרות.

- א. מוֹרָה, הוֹרָאָה, תוֹרָה
- ב. מצוּי, תְּמַצִּית, מְצוּיָה
- ג. תְּכַלִּית, מְתַפְּלִים, יְכוּלִים
- ד. הוֹגָה, הַגְיוֹן, הַגוּת
- ה. יצוּר, תוֹצֵרֶת, לְהוֹצִיר
- א. מוֹרָה, הוֹרָאָה, תוֹרָה – השורש המשותף: יר"י / יר"ה.
- ב. מצוּי, תְּמַצִּית, מְצוּיָה – המילה היוצאת דופן: מְצוּיָה (השורש מצ"א). השורש המשותף לשתי המילים האחרות: מצ"י / מצ"ה.
- ג. תְּכַלִּית, מְתַפְּלִים, יְכוּלִים – המילה היוצאת דופן: יְכוּלִים (השורש יכ"ל). השורש המשותף לשתי המילים האחרות: כל"י / כל"ה.
- ד. הוֹגָה, הַגְיוֹן, הַגוּת – השורש המשותף: הג"י / הג"ה.
- ה. יצוּר, תוֹצֵרֶת, לְהוֹצִיר – השורש המשותף: יצ"ר.

24. א. לפניך שלושה משפטים 1-3, ובהם יש פועל מודגש.

- (1) ההצעות יַעֲלוּ לדיון בישיבה הבאה של ועדת ההיגוי.
  - (2) יש סיכוי שהתכניות החדשות יַעֲלוּ את המודעות לחינוך הסביבתי.
  - (3) כל תלמידי כיתה י"א יַעֲלוּ בשנה הבאה לכיתה י"ב.
- ציין את השורש המשותף לכל שלושת הפעלים ואת הבניין של כל פועל.
- על"ה/י; (1) הופעל, (2) הפעיל, (3) קל
- ב. ציין את השורש, הבניין, הזמן (דרדך) והגוף של הפועל המודגש במשפט שלפניך:
הנהלת המשרד הורתה למנהלי בתי הספר: "יַעֲלוּ את שיטות הלימוד ותגיעו להישגים טובים!" יע"ל, פיעל, ציווי, נוכחים
  - ג. (1) לפניך רשימת שמות. העתק את השמות שנגזרו מהשורש של הפועל שבסעיף ב.
הַעֲלָאָה   תוֹעֵלֶת   יַעוּל   מַעֲלָה   עֲלִיָּה
(2) העתק מהרשימה את השמות עשויים לשמש כשמות פעולה: העלאה, ייעול, עלייה

25. א. קרא את שני המשפטים 1 ו-2 שלפניך :

(1) כל ילד... יודע שהנעשה ולא הנאמר הוא השיעור האמיתי".

(2) אנחנו מבטיחים שנעשה כמיטב יכולתנו.

ציין שלושה הבדלים בין הפועל נעשה במשפט 1 לפועל נעשה במשפט 2 :

בניין (נפעל, קל), זמן (הווה, עתיד), גוף (נסתר, מדברים)

ב. לפניך שני שמות פעולה מודגשים.

– "ירוק בית הספר" יר"ק, פיעל

– חומרים מסוימים גורמים להורקה של עלי העצים. יר"ק, הפעיל

(1) ציין את השורש ואת הבניין של כל אחד משמות הפעולה.

(2) מה פירוש המילה ירוק בהקשרה במאמר? הפיכת בית הספר ל"ירוק". במשמעות

המושאלת – ידידותי לסביבה, שאינו פוגע בה.

המילה ירוק שנזדמנה במאמר מדגימה יפה את האפשרות לקשור בין צורה למשמעות.

מדובר במילה "חדשה" שאפשר לפענחה בעזרת ההקשר ובעזרת הניתוח הצורני שלה.

בהוראה מוטב לנסח את השאלה כך: הסבירו מה המשותף לשני שמות הפעולה ירוק

והורקה ובמה הם שונים זה מזה – מבחינת המשמעות.

לפנינו שני שמות פעולה הגזורים משם הצבע ירק ומביעים גרימה – הפיכת דבר לירוק.

ההבדל בין שני שמות הפעולה הוא המשמעות של המילה ירוק – במילה

הורקה המשמעות היא כפשוטה – צבע ירוק, ואילו במילה ירוק המשמעות

מושאלת: ירוק פירושו ידידותי לסביבה, פועל למען איכות הסביבה, נמנע

מפגיעה באיכות הסביבה.

26. א. "מה חסר בחינוך היום?"

מהי צורת העתיד של הפועל חסר?

– יחסר

– יחסר

– יחסיר

העתק למחברתך את התשובה הנכונה.

ב. לפניך ארבעה משפטים 1-4, ובהם פעלים מודגשים מן השורש יס"פ.

ציין את הבניין של כל אחד מהם.

(1) הכותב אינו דורש להוסיף תחומי ידע. הפעיל

(2) לא יוספו עוד תחומי ידע. הופעל

(3) לא יתוספו עוד תחומי ידע. התפעל

(4) לא יוספו עוד תחומי ידע. נפעל

ג. בכל אחד מן המשפטים 1 ו-2 שלפניך, בחר בצורה הנכונה של הפועל מבין שתי הצורות המוצעות, והעתק אותה למחברתך.

- (1) משתתפים רבים **נוֹכְחוּ** / **נִכְחוּ** באירוע.
- (2) התעשייה **מְנַהֶלֶת** / **מְנַהֶלֶת** תוך שמירה קפדנית על איכות הסביבה.
- (3) יש להזמין **חֲשָׁמְלָאִי** / **חֲשָׁמְלָאִי** כי המקרר התקלקל.
- (4) **מִשְׁתַּלָּה** / **מִשְׁתַּלָּה** חדשה נפתחה בשכונה.

27. א. לפניך שתי קבוצות של שמות 1 ו-2, ובכל קבוצה ארבעה שמות שווים משקל.

(1) פְּסֻלָּת, נְשָׁרֶת, נְסָרֶת, יְכַלֶּת

(2) מְשַׁבֵּר, מְגַבֵּר, מְכַבֵּשׁ, מְעַדֵּר

בכל קבוצה –

(1) איזה שם יוצא דופן מבחינת משמעות המשקל?

(2) מהי המשמעות המשותפת לשלושת השמות האחרים בקבוצה?

(1) פְּסֻלָּת, נְשָׁרֶת, נְסָרֶת, יְכַלֶּת

השם היוצא דופן: **יְכַלֶּת**.

המשמעות המשותפת לשאר השמות: עודפי חומר לא רצויים, לא נחוצים.

(2) מְשַׁבֵּר, מְגַבֵּר, מְכַבֵּשׁ, מְעַדֵּר

השם היוצא דופן: **מְשַׁבֵּר**.

המשמעות המשותפת לשאר השמות: כלים ומכשירים.

ב. לפניך ארבעה שמות בעלי צורן סופי משותף.

צְמַחִיָּה, גּוֹפִיָּה, מְצַחִיָּה, פְּתַפִּיָּה

(1) איזה שם יוצא דופן מבחינת משמעות הצורן הסופי?

(2) מהי המשמעות המשותפת של הצורן הסופי בשלושת השמות האחרים?

השם היוצא דופן: **צְמַחִיָּה**.

המשמעות המשותפת לשאר השמות: פריטי לבוש.

28. א. לפניך שתי קבוצות של שמות 1 ו-2, ובכל קבוצה ארבעה שמות שנוצרו משורש ומשקל.

(1) אֲרַח, צָרַד, טָבַע, יָפִי

(2) מְעַנֵּק, מְגוֹן, מוֹצֵא, מְזוֹן

(1) השם היוצא דופן: **טָבַע**.

הסבר: השם 'טבע' יצוק במשקל קָטַל; שאר השמות במשקל קָטַל.

(2) השם היוצא דופן: מִזְגָן.

הסבר: השם 'מזגן' יצוק במשקל קִטְלָן; שאר השמות במשקל
מִקְטָל.

ג. לפניך שתי קבוצות של שמות 1 ו-2, ובכל קבוצה ארבעה שמות.

(1) כַּמוֹת, טָעוֹת, שְׁטוֹת, חֲזוֹת

(2) גְּלִיוֹן, עֲלִיוֹן, חֲסָרוֹן, מַעְרָכוֹן

בכל קבוצה קבע איזה שם יוצא דופן מבחינת דרך התצורה, והסבר את קביעתך.

(1) כַּמוֹת, טָעוֹת, שְׁטוֹת, חֲזוֹת

השם היוצא דופן: כַּמוֹת.

הסבר: השם 'כמות' נוצר בדרך התצורה בסיס + צורן סופי: כַּמָּה + -וֹת; שאר השמות
נוצרו בדרך התצורה שורש ומשקל.

(2) גְּלִיוֹן, עֲלִיוֹן, חֲסָרוֹן, מַעְרָכוֹן

השם היוצא דופן: מַעְרָכוֹן.

הסבר: השם 'מערכון' נוצר בדרך התצורה בסיס + צורן: מַעְרָכָה + -וֹן; שאר השמות
נוצרו בדרך התצורה שורש ומשקל.

חִלְקִיקָה, יִרְקָרָקָה, קִמְצוֹץ, גְּרָעִינוֹן

(1) המשמעות המשותפת – הקטנה.

(2) השם היוצא דופן – גְּרָעִינוֹן – נוצר בדרך התצורה בסיס + צורן: גְּרָעִין + סוּן. שאר
השמות נוצרו בדרך התצורה שורש ומשקל (בשלושת המשקלים – קִטְלִיל, קִטְלָט, קִטְלָל –
קטלול – יש הכפלה של עיצור או שניים של השורש).

הערה להוראה

שאלה זו מזמנת עיסוק בדרכי ההקטנה גם מן ההיבט של אוצר המילים והמשמעים.
למשל:

– אפשר להרחיב את היריעה למילים מגזרת ע"ו וע"ע, כמו דָּגִיג, קָרִיר, גּוּפִיף, שנוצרו
בדרך התצורה של שורש ומשקל, או כַּפִּית, שְׁקִית שנוצרו בדרך התצורה של בסיס
וצורן.

– אפשר להראות שמונחים ביולוגיים דוגמת רִשְׁתִּית, בִּיצִית נוצרו על דרך ההקטנה.
– אפשר לדון בשאלה אם מילים כגון חִלְקִיקָה, שְׁמִנוֹנִי, חֶלְשָׁלוּשׁ, יִפְיוּף, מביעות
הקטנה או הגברה של התכונה. מעניין לבדוק עם התלמידים מה תחושת הלשון שלהם
ולהשוות להגדרות במילונים.

– אפשר לעיין בדוגמאות נוספות של מילים במשקל קִטְלָט, קִטְלִיל (שְׁבָרִיר), קִטְלָל
(חֶשְׁוִישִׁים, רֶחְשׁוֹשִׁים, נְכָלוּלִים, קִמְטוֹטִים). האם מילים כגון פְּעִלוּל, לְהִטוּט מביעות
הקטנה?

29. באילו שורות (שתיים) שלהלן שתי המילים (המנוקדות) הן באותה הגזרה :

- הוֹגָה דְעוֹת
- לְהִטִּיף מוֹסֵר
- לְשָׁנוֹת כּוּוֹן
- צִדִּי הַדָּף (גזרת הכפולים : צד"ד, דפ"פ)
- נָצַב מַעַל לְחֻקֵּי
- מוֹרָה לְחַיִּים
- תְּשׁוּבָה נְפוּצָה

30. א. שני הפעלים המודגשים שלהלן נוצרו משורש תנייני. בחרו אחד מהם והסבירו את דרך ההיווצרות של השורש.

- זה מה שגרם למשבר או **תָרַם** לו רבות.
- שורש (ראשוני) רו"מ** הוא שורשם של הפועל **להרים** ושל השם **תרומה** (במקרא : להרים תרומה) <--- **השם ("המתווך") תרומה**. התיי"ו המוספית "נתפסה" כאות שורש ויצרה שורש חדש <--- **שורש (תנייני) תר"מ**. משורש זה נוצרו הפעלים : לתרום, להתרים, להיתרם.
- כשמורה **מתחיל** להטיף מוסר...<---
- שורש (ראשוני) חל"ל** הוא שורשם של הפועל **להחל (החל)** ושל השם **תחלה** <--- **השם ("המתווך") תחילה**. התיי"ו המוספית "נתפסה" כאות שורש ויצרה שורש חדש <--- **שורש (תנייני) תח"ל**. משורש זה נוצר הפועל להתחיל.
- ב. לפניך שלושה פעלים ושם פעולה אחד בעלי שורשים מרובעים. הסבירו את דרך היווצרותו של כל אחד מן השורשים :
  - הבניין **יִמְחֹזֵר** את כל המים האפורים מחז"ר. שורש תנייני (חז"ר - מחזור - מחז"ר - למחזר)
  - **שְחָזוּר** של המערכות האקולוגיות שחז"ר. שי"ן המצטרפת לשורש והיוצרת משמעות של עשייה מחדש בדומה לשְכָתַב = כתב מחדש. (יש הרואים בצורה זאת שורש חז"ר בבניין שְפַעַל).
  - חומר שידוע כ**מְסֻרָטָן** סרט"ני. פועל הנוצר משורש גזור שם. סְרָטָן - סרט"ן - מסרטן
  - הבניין **תִּכְנֹן** כך שתהיה אפשרות לשימוש חוזר בחומרים. תכנ"ני. הכפלת העיצור האחרון

31. מילה מרכזית במאמר היא המילה **סְבִיבָה**.

א. לפניך חמישה פעלים מן השורש של מילה זו.

– הדיון **נְסַב** על שאלת המשבר הסביבתי. **נפעל**. הדיון **נע סביב** שאלת המשבר הסביבתי

– תשומת לבם של הקוראים **הוּסְבָה** לשאלת החינוך הסביבתי. **הופעל**. תשומת לב הקוראים חזרה לשאלת החינוך הסביבתי, כסיבוב חזרה לנקודת ההתחלה.
– הטרקטורון **סָב** על עקביו לאחר שהסב נזק לשמורה. **קל**. הטרקטורון שב לנקודת המוצא ובכך כאילו השלים סיבוב.

– אל **תְּסִתּוּבְנוּ** באזור הזה. **התפעל**. משמעותו המקורית של השורש היא ללכת סביב, בצורה סיבובית.

קבע את הבניין של כל פועל, והסבר איך הוא קשור מבחינת המשמעות לשורש.

ב. לפניך שני פעלים בתוך משפטים:

– הוא **סוֹבֵב** את הפקק של הבקבוק.

– כדור הארץ **סוֹבֵב** סביב צירו.

בחר את התשובה הנכונה ו**נמק** את בחירתך:

שני הפעלים שונים זה מזה –

בשורש / בבניין / בזמן / בגוף
(פיעל לעומת קל) (עבר לעומת הווה)

32. א. לפניך שתי צורות פועל השוות בניקודן:

– **נְבוֹן בִּי"נ, ע"ו/י, נפעל**

– **יְכוּל יכ"ל, פ"ו/י, קל**

בחר בתשובה הנכונה ו**נמק** את בחירתכם:

צורות הפועל הללו שונות זו מזו –

בגזרה ובבניין / בבניין ובזמן / בזמן ובגוף / בגוף ובגזרה

ב. דרושה **תְּבוּנָה** ולא רק **יָדַע**, וזו **מְשִׁימָה** חינוכית שונה **בתְּכָלִית**.

בחר באפשרות הנכונה ו**נמק** את בחירתכם:

– ארבעת השמות (המודגשים) הם מאותה הגזרה;

– ארבעת השמות הם מארבע גזרות שונות;

– **ארבעת השמות משלוש גזרות שונות**; תבונה = ע"ו/י, ידע = פ"י, משימה = ע"ו/י, תכלית = ל"י/ה

– ארבעת השמות משתי גזרות שונות.

33. א. לפניך שלושה משפטים.

- זה עשור טוענים **מדענים** חשובים בעולם כי...
- הדור שלנו הוא מן ה**ידענים** שהאנושות הכירה. (שורה 7-8)
- עבודתם של ה**מידענים** דומה לעבודת הספרן, אלא שהם עוסקים לא רק בספרים אלא גם במאגרי מידע ממוחשבים ובחיפוש מידע באינטרנט.
- הסבר את דרך התצורה של השמות **מִדְעָן**, **יִדְעָן**, **מִיִּדְעָן**, ועמוד על הקשר ועל ההבדל במשמעות בין שלוש המילים.

מִדְעָן – מִדְעָ + עָן ;

יִדְעָן – ידִיעָ + משקל קִטְלָן (אפשר גם : יִדְעָ + עָן) ;

מִיִּדְעָן – מִיִּדְעָ + עָן.

שלוש המילים קשורות לשורש **ידִיעָ**, ושלושתן מציינות תכונה או עיסוק. הן שונות זו מזו במשמעות כפי שמִדְעָ, מִיִּדְעָ והפועל יִדְעָ (או השם יִדְעָ) שונים זה מזה. ה**מידען** עוסק במדע, כלומר במחקר מקצועי של תחום ידע אקדמי, ה**מידען** עוסק באיסוף מידע (אינפורמציה), וה**ידען** יודע דברים רבים בתחום מסוים או בתחומים הרבה.

ב. סמן את הפעלים שנגזרו מהשורש של השמות שבסעיף א.

תִּדְעוּ   **תִּדְעוּ**   **תִּדְעוּ**   **תִּדְעוּ**

34. א. לפי ה**רְאִיָּה** של החינוך הסביבתי, זו **יְהִרָה** ו**טְפֹשׁוֹת** להתחשב רק בייחודו של האדם, ולהתעלם מ**מְגַבְלוֹתָיו** כחלק מהעולם הנושם, החי והמת.

(1) איזה מן השמות המודגשים יוצא דופן מבחינת דרך התצורה?

(2) הסבר את דרך התצורה של השם הזה.

השם **מְגַבְלוֹתָיו** בנוי מבסיס ושני צורני נטייה: מגבלה + ות (צורן הריבוי) + סיו (צורן השייכות).

למעשה, גם **טיפשות** נוצר בגזרת קווית, אך הוא נוצר מבסיס וצורן גזירה לציון שם עצם מופשט.

שני השמות האחרים נוצרו בדרך של גזירה מסורגת, שורש ומשקל.

ב. לפניך שמות מטקסט א.

טעות, שטויות, תלות

(1) מהי הגזרה המשותפת לשלושת השמות? **גזרת נל"י/ה**

(2) העתק כל אחד מהשמות וכתוב לידו פועל מאותו השורש.

טעות – לטעות, שטויות – להשתטות, תלות – לתלות, להיתלות

(3) במבחן ניתנה השאלה: איזה מן השמות שלעיל יוצא דופן מבחינת דרך התצורה.

אדם ענה שהמילה **טעות** יוצאת דופן, ואילו חווה ענתה שהמילה **שטויות** יוצאת דופן.

כתוב כיצד יכלו אדם וחווה לנמק את תשובותיהם השונות.

אדם ציין שהמילה טָעוּת יוצאת דופן כי היא נוטה במשקל קְטוּת, קרי במשקל זה האות הראשונה קמוצה, ואילו המילים שְׁטוּת וּתְלוּת נוטות במשקל קְטוּת שבו האות הראשונה בשווא.

בתשובתה חווה התייחסה לעובדה שהמילה שטויות היא למעשה בסיס (שטות) + צורן הריבוי, ואילו שתי המילים האחרות הן בצורת היחיד ונוצרו בדרך של שורש ומשקל.